

ԵՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ՀԱՅՈՑ

ՏԵԳՐԱՆ ԱՐԽԵՐ ԵՒ ԼՅՐԱՄՈՎ :

Զ .

ԼՆՑԵԱԼ տարւոյն Նազմավիպին մէջ՝ Հայկական յիշատակարանաց պատկերին վրայ երկու դրամալ ընծայուած էր՝ որոնց վրայ չէինք խօսած : ԼՆԵՐԿՈՒ դրամներն ալ նոյն անձանց են՝ կրտսեր Տիգրան թագաւորին և իր քրոջը ԼՅՐԱՄՈՎ կամ Հրատայ թագուհւոյն : ԼՆՍՈՆԵՆ վրայ ալ մեր ազգային պատմիչք ամենեւին ծանօթութիւն չունին . վասն զի ԼՅՐԱՄԱԼԱՎԱՅ մեծին Տիգրանայ որդւոյն գերի ընկնալէն ետեւ՝ մէկ դարու չափ Հայաստան երկու բաժնուեցաւ . մէկ մասը, որ վերին Հայք ըսուեցաւ, շատ հեղ Պարթևաց կամ Պարսից հը պատակ կը սեպուէր, մէկաւ ալ ստորին՝ և Հռոմայեցւոց հպատակ . թէ պէտ շատ հեղ երկուքն ալ երկուքէն ալ ասպտամբեցան . արդ մեր պատմիչներն միայն ստորին Հայոց թագաւորաց պատմութիւնն կը պատմեն, վասն զի ասոնք էին Հայաստանի մեծ մասին տիրող և ուղիղ յաջորդութեամբ ԼՅՐԱՄԱԼԱՎԱՅ ժառանգք . վերիններուն և ոչ յիշատակութիւնը կ'ընեն :

ԼՅՐԱՄԱԼԱՎԱՅ գերի ընկնալէն վերջը Հայոց մեծ մասը միաբանելով, անոր եղբայրը կամ հօրեղբայրը զԼՅՐԱՄԱՐԸ թագաւոր դրին . բայց նոյն շփոթութեան ատեն Հայաստանին մէկ մասը անկէ զատուեցաւ և առանձին թագաւոր ուզեց Հռոմէն . () գոստոս կայսրն ալ ԼՅՐԱՄԱԼԱՎԱՅ որդին զըկեց, որ Հռոմով պատանդ կը պահուէր, և իր հըռաւոր պապուն անուամբ Տիգրան կ'ըսուէր : ԼՅԻԿԱՅ կարճ ատեն թագաւորեց . տերութիւնը անցաւ իր որդւոյն որ նոյնպէս Տիգրան կ'ըսուէր ըստ Հռոմայեցի պատմչաց, որոնք կ'ըսեն ալ թէ իր քրոջը հետ կարգուած էր ըստ

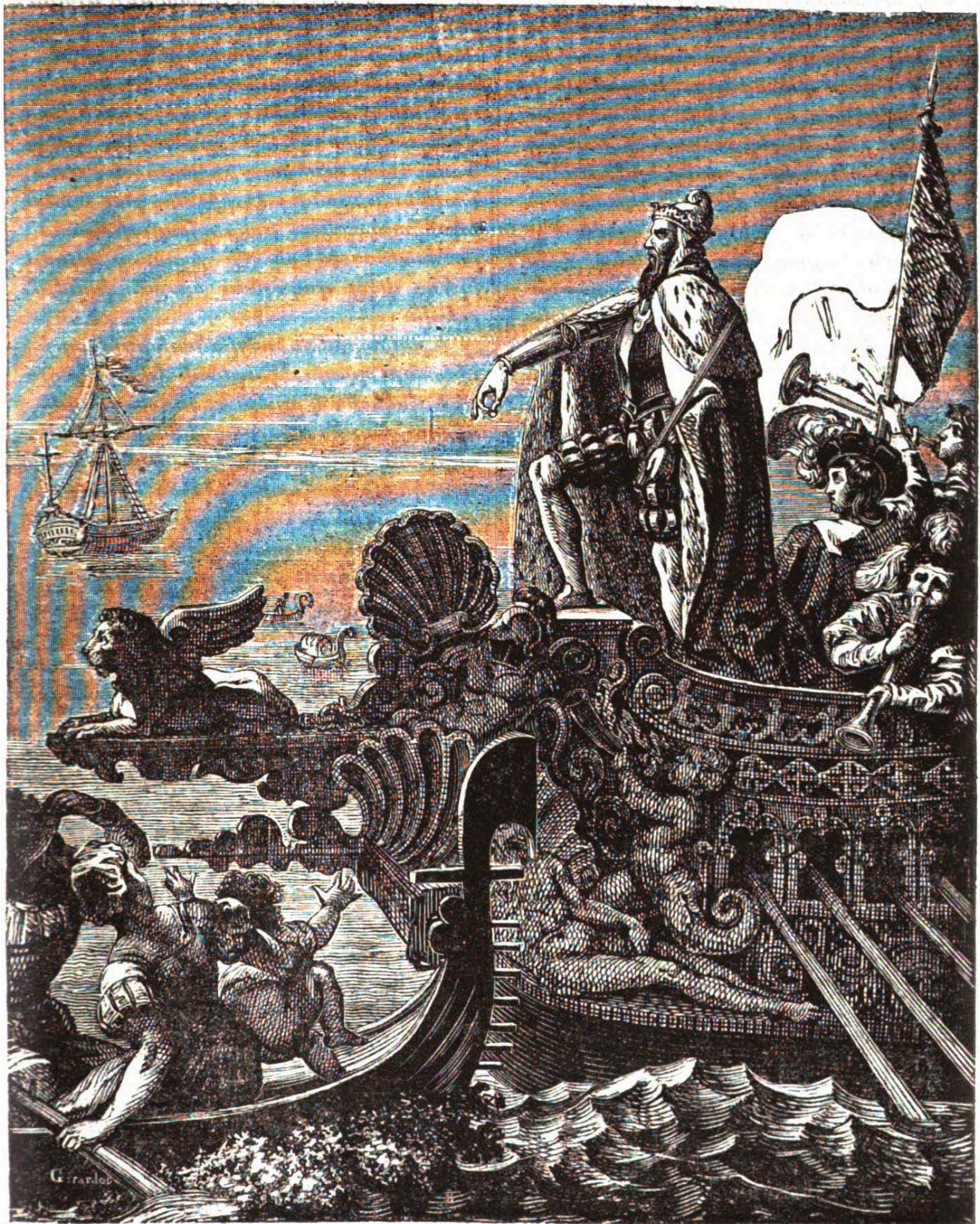
Պարսից սովորութեան, և ԼՅՐԱՄՈՎ կամ ԼՅՐԱՄՈՎ կ'անուանէր յունական անուամբ, զուցէ Հրատ կամ Հրանոյշ կ'ըսուէր հայերէն : Պարսին մէկ կողմը Տիգրանայ պատկերն է՝ ՏԵԳՐԱՆ ԽԱԳԱՌԻ ԽԱԳԱՌԱՅ գրուած . մէկալ կողմն ալ քրոջը՝ ԼՅՐԱՄՈՎ ԽԱԳԱՌԻ ՏԵԳՐԱՆԱՅ ԻՅԵՐ գրուած : ԼՅՈՆԵՐ ԹԵՍԿԵՐ քիչ ատեն մէկտեղ թագաւորեցին, բայց իրեք դրամ հասած է մեզի անոնցմէ՝ մէկմէկէ քիչ տարբերութեամբ . միայն մէկուն վրայ՝ ԻՅԵՐ բառն ալ աւելցուած է Տիգրանայ հետ, զինքը իր հօրմէն կամ մեծ պապէն զանազանելու համար : ԼՆԵՐԿՈՒ Տիգրանս քանի մը տարիէն ՚ի Հռոմայեցւոց գլուխ քաշեց, անոր համար թագաւորութենէ ընկաւ, բայց ջանալով նորէն ձեռք բերել, քաջութեամբ պատերազմեցաւ Հռոմայեցւոց հետ, և պատերազմի մէջ մեռաւ . բայց պատմութեան դիպուածներն մեզի ծանօթ չեն : Բանի մը տարի վերջը Հայաստան նորէն իւռովութեան մէջ ընկած ատեն՝ ԼՅՐԱՄՈՎ իր եղբօրը թագաւորութիւնը ձեռք ձգեց, բայց Հայերը չուզեցին կնկան մը իշխանութեան տակ մնալ . ԼՅՐԱՄՈՎ նորէն հրաժարեցաւ թագաւորութենէն, և անկէ ետեւ ինչ ըլլալը յայտնի չէ :

Հ . Դ . Ս

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍԵՆԵԿԱՅ ԴՈՒՄԻՆ ԼՅՐԻԱԿԱՆ ԺՈՎՈՆ ԿԵՐ
պատկերելու հանդէսը :

ԼՅՐԻԱՅ մեր ընթերցողները գիտեն թէ ԼՅՐԻԱԿԱՆ ԺՈՎՈՆ մէկ խորշը մարդկային ճարտարութեան հրաշալիք՝ անուանի քաղաք մը կայ ՍԵՆԵԿԱՅ անունով, որ ատեն մը իր հռչակաւոր հասարակապետութեամբ բոլոր աշխարհի քաղաքագիտացը զարմանալի, արեւմտեան ազգաց մէջ արեւելեայց գրե-

Թէ ամենէն աւելի ծանօթ ու մտերիմ, և համատարած ծովուց իշխող ու հրամանատարն էր: Հասարակապետութիւնը ոտքի վրայ բռնելու համար սահմանած խիստ կանոնները կերպով մը իր հպատակացը ախորժեղի ընելու պատճառաւ, մասնաւոր քաղաքական ու ազգային հանդէսներ որոշեր էր կառավարութիւնը. որոնց մէջ ամենէն անուանին կը սեպուի Վենետիկոյ դքսին Ղլքրիական ծովուն հետ պսակման կամ հարսանեաց հանդէսը, որուն պատճառը և ինչ արարողութիւններով կատարուիլը համառօտիւ ստորագրենք:

Երկոտասաներորդ դարուն մէջ Փրեդերիկոս Պարպառոսսա կայսրը քահանայապետական կառավարութեան դէմ գծտուութիւններ ունենալով, Ղլքքսանդրը Երրորդին վրայ պատերազմի ելաւ: Այսեր զօրութեան դէմ չկրցաւ դնել սրբազան հայրապետը, ու հարկ եղաւ որ իշխանութեան աթոռը ձգէ ու երթայ Վենետիկի զօրաւոր հասարակապետութեան սլաշտպանութեանը ապաւինելու: Պարպառոսսա խոստմամբ և աղաչանօք Սեբաստիանոս Նիփանի դուքսը համոզել ջանաց որ Ղլքքսանդրը իր ձեռքը տայ. բայց երբոր դուքսը ազգաց իրաւանց վրայ հաստատուն կենալով՝ իրեն ապաւինած սրբազանին դէմ անիրաւութիւն ընել յանձն չառաւ, Փրեդերիկոս զէնքով ուղեց Վենետիկեցիքը խոնարհեցնել, ու իրեն Ոթոն որդին մեծ նաւատորմով վրանին ղրկեց. բայց արքայորդին չկրցաւ քաղաքացւոց նաւական զօրութեանը դէմ դնել. վրան վաղեց Նիփանի դուքսը, գերի բռնեց Ոթոնը ու յաղթանակաւ Վենետիկ մտաւ:

Քահանայապետը Վենետիկեցւոց հասարակապետութեանն տեսած երախտեացը փոխարէն շատ ընծաներ ու արտօնութիւններ չնորհէլէն զատ, Նիփանի դուքսը և բոլոր իրեն յաջորդները ծովու իշխան կարգեց, և ինչպէս հարսմը իր փեսային պիտի հնազանդի, ասանկ ալ ծովը միշտ ձեր իշխանութեանը հպատակ ըլլայ, ըսաւ: Վե-

նետիկեցիք ալ քահանայապետէն տրուած իշխանութեան յիշատակը մշտնջենաւորելու համար տարուէ տարի մասնաւոր հանդէս կարգեցին, սահմանելով որ համբարձման տօնին օրը դուքսը Ղլքրիական ծովուն հետ հարսանեաց հանդէս կատարէ, և այն ըլլայ իրենց ծովու վրայ ունեցած բացարձակ իշխանութեան նշանը: Ուրիշ ազգաց ծանր եկաւ այս բանս. բայց այնպիսի հասարակապետութեան մը զօրաւոր զէնքը իրենց վրայ դարձնել տալու վախէն լռեցին:

Համբարձման տօնին նախընթաց իրիկունը սրբոյն Սարկոսի եկեղեցւոյն մէջ հսկումն կ'ըլլար երգօք և սաղմոսիք. քաղքին ազատագգի ազնուականներն ալ պարտական էին եկեղեցւոյն չորս կողմը պահպանութեան կենալ ինչուան առաւօտ: Նոյն ատենը ամէն մարդ իր տանը պատուհաններն ու խանութները կը զարդարէր գոյնզգոյն դիպակներով, և համբարձման օրը լուսնալուն պէս Վենետիկեցիք մեծ ու պրզտիկ բոլոր ոտք ելած՝ ուրախութեան ազաղակներով քաղաքը կը թնդացընէին. չորս կողմանէ ալ հանդիսին ահանատես ըլլալու համար հազարաւոր օտարականներ Վենետիկ կը թափէին: Եւ որովհետեւ քաղքէն ինչուան Ղլքրիական ծովը երթալու ճամբէն նաւակով անցնելու է, հասարակապետութիւնը Երկերիւորոց արանց (Ducentorum hominum) կամ ուսմիօրէն պոլիտիկոյք սուած զարդարուն նաւակը շինել տրւաւ, որ հարիւր ոտք երկայն և քսան ոտք լայն ու այլ և այլ դստիկոններ բաժնուած էր: Վրայի յարկը ընդարձակ ու մաքուր սրահ մըն էր, որուն ծայրը դուքսին համար փառաւոր գահաւորակ մը շինուած էր, պատուհաններն ու պատերն ալ բոլոր մեծագին և ազնիւ դիպակներով պատած էին: Նաւակին դրսի տեսքն ալ ներսինին համեմատ էր. բոլոր կողքը և թիավարաց վաթսուներկեց թիակներն ոսկեղօծած ու զարդարուն. իսկ ծայրը հասարակապետութեան դրօշները կը ծածանէին, ու ա-

նոնց տակն ալ արդարութեան արձան մը դրուած էր :

Հանդիսին օրը որոշեալ ատենին խրկերիւրոց նաւակը կը մտնէր դուքսը , ու անոր հետ բոլոր Վենետիկոյ ազնուականներն ու պատրիկները . և մէկէն բերդերէն ուրախութեան թնդանօթներ կ'արձրկուէին և եկեղեցեաց զանգակները կը սկսէին զարնուիլ : յաւակները բոլոր զարդարած այլ և այլ կերպերով , ու անոնց մէջ քաղաքացւոց մեծ մասը լեցուած դքսին նաւակին ետեւէն առջևէն ուրախութեան աղաղակներով ջուրերը կը պատրուէին կ'անցնէին , այն հայրենական փառաւոր հանդիսին ներկայ գտնուելու համար : խրկերիւրոց նաւակը երբոր Ղըրիական ծովուն եզերքը կը հասնէր , դուքսը իրեն հետ եղող մեծամեծներովը ցամաք կ'ելէր , և նոյն տեղը եղած սրբոյն Վիկտորյոսի անուամբ հոյակապ եկեղեցին մտնելով՝ աստուածային պաշտամանց ներկայ կը գտնուէր , ու ետքը բոլոր ժողովրդեանը հետ մէկտեղ առանձին երգով հոգւոյն սրբոյ պաշտպանութիւնը և հասարակապետութեան գործոց և զինուոյ յաջողութիւնը կը խնդրէին : Եւ կէ վերջը նորէն նաւակ կը մտնէին , ու նեղուցէն անցնելով՝ երբոր այն տեղը կը հասնէին ուր որ Ղըրիական մեծ ծովը Վենետիկոյ ծովակին հետ կը խառնուի , խրկերիւրոց նաւակը կանկ առած կը կենար , և չորս կողմը բոլոր նաւակները ետեւէ ետեւ կուգային կը լեցուէին : Եւ ատենը քաղքին պատրիարքը ծովու մէջ ձգելու մատնին կը սկսէր օրհնել , ուրիշ եկեղեցականք ալ խորհրդաւոր քաղցրանուագ երգերով հանդիսին փառաւորութեանը ուրիշ վսեմութիւն մը կու տային : Խրդերն որ դադրէին , եպիսկոպոսը մատնին կ'առնէր ու իր ձեռքովը հասարակապետութեան գլխոյն ձեռքը կու տար . դուքսը երբոր նաւուն ծայրը կ'ելէր պսակման հանդէսը կատարելով՝ խորին լուութիւն մը կը տիրէր այն խուռն բաղմութեան մէջ . ամենուն աչքը խրկերիւրոց նաւակին վրայ էր , և ամենուն

սիրտը հաւասարապէս կրօնից և հայրենասիրական եռանդովը վառուած : Եպիսկոպոսը անօթով մը ծովուն մէջ օրհնեալ ջուր կը լեցնէր , և նոյն ջրոյն վրայ դուքսը մատնին ծովը կը ձգէր՝ յըստակ և որոշ ձայնով մը արտաբերելով այս խորհրդաւոր խօսքերը . “ Խօսեսցուք զքեզ ծով , 'ի նշան ճշմարիտ և յաւերժական իշխանութեան ” : Խրկերիւրոց և ուրիշ հոնտեղը ժողովուած նաւակներուն և բոլոր ծովեզերքը շիջուած ժողովրդեան ուրախութեան աղաղակներէն օդը կը լեցուէր , ձայնական գործեաց երգերուն հետ մէկտեղ և դքսին նաւակին ետեւէն բոլորն ալ նոյն հանդիսով քաղաքը կը դառնային : Եւ անուն սիրտը այն հանդիսին մեծ վայելութեամբը լեցուած , աչուրնին ուրախութեան արցունքով Վենետիկոյ մեծատարած իշխանութեանը՝ վրայ կը խօսէին , անոր քաշած վիշտերը յիշելով կը հեծեծէին , ուրախութեանցը և յաջողութեանցը վրայ կը հպարտանային , թշուառութիւններէ զգուշացնելու մէկզմէկ կը խրատէին . . . Բայց հայրենատեաց շահախնդրութիւնը , ինչպէս ուրիշ շատ ազգերու , Վենետիկեցւոց փառքն ալ պիտի մթնցնէ եղեր , ու այն յիշատակաց արժանի օրերը մոռցնէ :

Քաղաքին մօտենալու որ ըլլային , ժողովրդեան այն մասն որ Վենետիկ մնացած՝ զանգակաց աշտարակներու և տանեաց վրայ ելած անհամբերութիւն ասոնց դարձին կը սպասէին , մէկէն բերկրաւից աղաղակով ողջոյն կու տային եկողներուն , անոնք ալ հանդիսին փառաւոր կերպով կատարուիլը կ'աւետաւորէին անոնց : Դուքսը իր պալատին մէջ մեծ խնջոյք կ'ընէր այն օրը Վենետիկի բոլոր ազնուականներուն և օտար ազգաց դեսպաններուն . քաղաքացիք ալ ինչուան իրիկուն հանդէսներ և ուրախութիւններ կ'ընէին :

Վենետիկեցւոց աս և ասոր նման հանդէսներուն օտարականաց վրայ ըրած ազդեցութիւնը ցուցնելու համար , հետեալ դիպուածը պատմենք որ իրենց

ազգային պատմութեան մէջ ալ շատ նշանաւոր է :

1618^{ին} Սպանիոյ թագաւորութեան կողմանէ դեսպանութեամբ Ս ենետիկ եկած կը բնակէր Պէտմար անունով աւստրիական քաղաքագէտը : Ինչ ատենները հասարակապետութիւնը Պօղոս Ե քահանայապետին հետ աւրուած ըլլալով՝ Սաղղիոյ թագաւորին միջնորդութեամբ մէջերնին հաշտութիւն եղեր էր , և այս բանովս գաղղիական արքունիքը Ս ենետիկեաց զիմացը մեծարոյ էր և սիրելի : Եւ խիստինք սեպեց իրեն այս բանս Սպանիոյ Փիլիպպոս Գ թագաւորը , ու վրէժխնդրութեան համար այն հասարակապետութեան գլուխը փորձանքի մը բերել կը մտածէր դաւաճանութեամբ . և իրեն չար խորհրդոյը կամակից գտաւ Եւստորիոյ փոխարքայ ()սոնի դուքսը ու իտալացի Տոն Փէտրոյ Լոմպարտիոյ քաղաքապետը , և ծածուկ Ս ենետիկոյ մէջ եղած օտար զօրաց գլխաւորները կաշառքով իր կողմը ձգեց : Եւ այց գիտնալով թէ այս դաւաճանութիւնը գլուխ հանելն իր բանը չէ , Եւրոպայոս Սընոյ անունով գաղղիացին իրեն գործակից առաւ , որ փառասէր ու ամբարտաւան մարդ մըն էր , և ամէն բան աչք առած՝ միայն թէ համբաւ կարենայ ստանալ . թէպէտ և մագերէ ճերմրկած՝ բայց յանդուգն արիութեան ու անձնասիրութեան կրակը դեռ սրտին մէջ վառ մնացեր էին . կը ցաւէր թէ ինչպէս պիտի մեռնի երթայ՝ առանց կարգէ դուրս կերպով մը անունը աշխարհքիս վրայ ձգելու : Ինոր համար սիրով յանձն առաւ Սպանիոյ թագաւորին առաջարկութիւնը , ու իր հարստութեամբ և խոստմունքներովը կաշառակուրծ զօրաց աչուրները կուրացոյց : Եւ արմանալին ան է որ հասարակապետութեան թիկունք ծովային զօրաց գլխաւորներն ալ կը ցաւ իր կողմը ձգել :

Եւստորիոյ թագաւորութեանը մէջ անուանի նորմանտացի հուղկահար նաւապետ մը կար Յակոբոս Պետրոս աւստրիական . փոխարքային խորհրդովը յան-

կարծակի՝ Եւստորիոյ փախչելով , Ս ենետիկ քաղաքը եկաւ հասաւ այս մարդը , ու Ս ենետիկոյ ազնուականաց ժողովոյն առջեւ չարաչար զրպարտութիւններ ընելով ()սոնի դքսին վրայ , “ Եւստորիոյ թագաւոր ելաւ իր երկրէն ալ զիս հալածեց , ” կ'ըսէր : Իրոն մըտքէն կրնար անցնիլ թէ հասարակապետութեան խաղաղութիւնը վերջովեւ եկած ըլլայ այն նենգաւորը . անոր արցունքներէն ու կեղծուպատիր տիրասէր հաւատարմութենէն խաբուեցան Ս ենետիկեցիք և ձեռքը նաւ մը տուին : Եւ խորագէտ ճարտարութեամբը առաջ գալով (Յակոբոս՝ ամենուն աչքը մտաւ , ու զօրաց գնդի մը հրամանատար անուանեցին զինքը : Պէտմար տեսաւ որ բաները աղէկ են , ծածուկ մարդ խրկեց Սպանիոյ թագաւորին , Ս ենետիկոյ հասարակապետութեան վիճակը իմացուց անոր , և մտքին դրածը առաջ տանելու համար հարկաւոր օգնութիւն խնդրեց :

Համբարձման օրերը մօտեցեր էին , ու հանդիսին համար քաղաքը վազող օտարականաց մէջ՝ հազարաւոր Պէտմարի կուսակից զինուորներ լեցուեր էին . անոնց համար զէնք և ուրիշ հրաձիգ նիւթեր պատրաստեր էր Պէտմար իր պալատին մէջ . Յակոբոս ալ իր իշխանութեանը տակն եղած նաւերուն գլխաւորացը արուեստական կրակներ խրկեր էր , որ ատենին երբոր նշանը տրուի՝ Ս ենետիկոյ նաւատորմիդը բոլոր այրեն մընէն . ()սոնի դուքսը վեց հազար զօրքով նաւեր խրկած էր նենգագործ դաւաճանաց ապաւինութեանը համար . և այն նաւերը Եւրոպական ծովուն խորերը կը սպասէին : Եւրոպայ , Յակոբոս և ուրիշ գլխաւոր դաւաճիցները մէկտեղ խորհուրդ ընելու ժողովուեցան . Եւրոպայ անոնց առջեւ զնել սկսաւ գործոյն դիւրութիւնը և յաջողութեանն ստուգութիւնը . “ Եւստորիոյ հարկ մըն է , կ'ըսէր , որ մարդկային ո՞ր և իցէ գովելի գործք մը առաջ տանելու համար՝ դժուարութիւններ պիտի ելլեն , բայց անոնցմէ վախնալ ըսելը՝ գործքը կիսկատար երեսի վրայ

Թողուլ մին է . աչքովսիդ կը տեսնէք
դուք ալ Վ ենեակոյ խեղճութիւնը . ա-
սոր մի միայն դարմանը՝ քաղբիս մէջ ե-
ղած բռնաւորները ջնջելն է . Կա-
ւակիցներէն մէկը այս անօրէն խորհուր-
դը և խօսքերը լսելու ատեն այլայլու-
թիւն մը զգաց ու երեսին գոյնը նե-
տեց . Երբեք կ'ըսուէր անոր անու-
նը : Յակոբոս տեսաւ ընկերոջը այլայ-
լութիւնը , կ'ուզէր մէկէն սուրը հա-
նել ու գետինը պառկեցնել այն մարդը
որ այսպիսի վտանգաւոր գործք մը ա-
ռաջ տանելու կրնար խոչընդոտն ըլլալ .
բայց պարզ կարծիքով չուզեց խեղճին
արիւնը մոռնել :

Համբարձման օրը երբոր դուքսը
Երկերիւրոց նաւակը հեծած՝ խորհրդ-
դական մատնին Ղարաբաղի ծովը ձգե-
լու կ'երթար , Երբեքայ ալ հետա-
քըքըութիւնը շարժեցաւ՝ երթալ ան-
ձամբ ականատես ըլլալ նոյն հանդիսին :
Երբոր ժողովրդեան հանգստութիւնն
և ուրախութիւնը տեսաւ , գթութիւ-
նը մէկ կողմէն՝ խղճմտանքն ալ մէկալ
կողմանէ զինքը չարաչար տանջել սկը-
սան : Եւ չդիմացաւ , գնաց մէկէն Տա-
սանց ըսուած ժողովոյն ատենադպրին
ոտքն ընկաւ , և ամէն բան տեղն 'ի տե-
ղը խոստովանելով՝ այս շնորհքը խնդրե-
ց իրմէ՝ որ իր ուզած մարդիկներուն
կենացը խնայեն : Ետենադպիրը չէր ու-
զէր հաւտալ անոր խօսքերուն . բայց
տարակոյս չմնաց , երբոր տէրութենէ
մարդիկ առած գնացին անձամբ Կաղ-
զիոյ և Սպանիոյ դեսպանաց պալատնե-
րը քննեցին , և անոնց ամէն պատրաս-
տութիւնները տեսան : Սընոյ մէկէն
բռնուելով բանտ դրուեցաւ , և օտարա-
կան եկամուտ զինուորներն ալ բոլոր
բռնեցին շղթայի զարկին : Սէտմար
ուզեց որ ինքզինքը ծերակուտին առ-
ջը արդարացնէ . բայց ժողովուրդը
խորհրդարանին դռներն առած խառ-
նագոյ աղաղակաւ կը ստիպէին որ դուրս
հանուի այն դաւաճանը , ու բզիկ բզիկ
պատուտեն . բայց տէրութեան մարդի-
կը ծածուկ ձամբով մը խորհրդարանէն
դուրս հանելով՝ ժողովրդեան կատա-

ղութենէն ազատեցին զինքը . իսկ Սը-
նոյ զարմանալի արիութեամբ տանջա-
նաց տակ մեռաւ : Երբեքայ ալ տես-
նելով որ իր բարեկամացը մահուան
պատճառն ինքը եղաւ , Պրեշիա քաղա-
քը քաշուեցաւ , որ այն ատենը հասա-
րակապետութեան դէմ գլուխ վերու-
ցեր էր , ու ապստամբաց կողմը բռնեց .
բայց ետքը գերի իյնալով՝ Վ ենեակ
բերուեցաւ ու չարաչար մահուամբ մե-
ռաւ :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երբեք՝ արմատնի :

ՀԵՂԿԱՍՏԱՆԻ Երբեք՝ ըսուած ար-
մատնի ծառը 12-13 մետր բարձր կ'ըլ-
լայ . բունին շրջապատը գրեթէ 8 տաս-
նորդամեդր է : Երբմտը շատ խոր կը
թափանցէ հողուն մէջ , փայտն ալ շատ
ամուր է . և ասով է որ կրնայ հասարա-
կածին սաստիկ մրրիկներուն դիմանալ :
Ինչպէս ամենայն արմատնիներուն՝ այս-
պէս ալ արեքային դադաթը սիւնա-
գլուխ մը կը ձևանայ եօթը ութը խո-
շոր տերեւներէ որոնց երկայնութիւնն
գրեթէ 3 ու 3½ ոտք է : Երբմտը ու
ծլած տերեւները շատ համով են և
հնդկացի ու տեղացի Եւրոպացուոց հա-
մար շատ ախորժահամ կերակուր կ'ըլ-
լան :

Երեքային էգ ծաղկներն ալ իրենց
պտուղն ալ կէս բթաչափ հաստ պատե-
նի մը մէջ ամփոփուած են . պտուղները
բազմաթիւ են և խիտ ու մեծ ողկոյզ
մը կը ձևացնեն . պտղին մեծութիւնը
գրեթէ հաւու հակըթի չափ է , և
հասուննալով գեղեցիկ նարնջի գոյն մը
կ'առնու : Եւ ամսուան մէջ հազիւ
թէ կատարեալ կը հասուննայ , սակայն
երբեմն դեռ լաւ չհասած՝ տեղացիք կը
քաղեն պտուղը , որուն վրայի մասը կ'ու-

1 Լ. Areca.

2 Լ. A. catecù ըստ Լիննէոսի :